

Народне міністерство польських справ Української Народної Республіки: склад та завдання (1917–1918 рр.)

У статті висвітлена інституалізацію Народного міністерства польських справ Української Народної Республіки доби Центральної Ради, його головні цілі й завдання. Методологія ґрунтується на принципах історизму, системності, конкретності. Наукова новизна. На основі широкого кола джерел вивчено складання внутрішньої структури міністерства – формування департаментів та відділів, призначення керівників підрозділів. Подано характеристику польського національного руху, його ставлення до державотворчих прагнень України та його стосунків з Центральною Радою. У висновках зазначено, що у середині липня 1917 р. до складу УЦР та Малої Ради увійшли представники польського демократичного руху, відбулося призначення товариша генерального секретаря міжнаціональних справ у справах польських, що поклало початок створенню окремого державного відомства – Міністерства польських справ. До кінця діяльності Центральної Ради були певним чином визначені напрямки його практичної роботи, перш за все, вирішення проблем польських біженців, перебування військових-поляків на території УНР, забезпечення умов функціонування діючих та створення нових національних освітніх закладів. А також проведення підготовчої роботи щодо впровадження у життя закону про національно-персональну автономію.

Ключові слова: *Українська Народна Республіка, Центральна Рада, Генеральний Секретаріат, Рада Народних Міністрів, Міністерство польських справ, структура.*

Український національний рух, що розпочався з вибухом Лютневої революції у Петрограді, протягом весни – початку

літа 1917 р. набув свого організаційного оформлення – була утворена Українська Центральна Рада (далі – УЦР); визначені його головні цілі – надання Україні національно-територіальної автономії у складі федеративної Росії. Кульмінаційною подією стало видання УЦР І Універсалу, ухваленого Комітетом Центральної Ради 10 червня 1917 р. Головним гаслом документа стало: «... однині самі будемо творити наше життя». У формі звернення до українського народу були викладені також політичні цілі УЦР, основною з яких було «... не одділяючись від всієї Росії ... народ український на своїй землі має право порядкувати своїм життям». Okремо наголошувалося на важливості досягнення угоди з демократіями усіх національностей для спільної праці по розбудові автономної України¹. 15 червня під час закритого засідання Малої Ради (далі – МР) був створений виконавчий орган Центральної Ради Генеральний Секретаріат (далі – ГС), що складався з 8 генеральних секретарів, в тому числі й генерального секретаря міжнаціональних справ*. Згідно зі Статутом ГС, затвердженому 15 липня 1917 р., при ньому уряджувалися посади товаришів (заступників) генерального секретаря з єврейських, польських та великоруських справ. Це положення стало практичним виявом курсу українських політиків на співпрацю з народами, що проживали на території України, в тому числі й з поляками.

Вперше історія польської національної автономії в революційній Україні була висвітлена відомим польським істориком Генриком Яблонським, який ще в 1948 р. опублікував

¹ Українська Центральна Рада. Документи і матеріали: у 2-х т. / Упорядн: В. Ф. Верстюк (керівник), О. Д. Бойко, Ю. М. Гамрецький та ін. Ін-т іст. Укр. НАНУ. Т. 1. К.: Наукова думка, 1996. С. 104-105.

* У документах секретарство також мало назву – національних справ, або охорони прав національностей.

спеціальне дослідження². У сучасній українській історіографії польському національному рухові в Україні того часу присвячено декілька розвідок і праць. Проблема етносоціальних аспектів конфліктів між українцями і поляками у ХІХ – першій половині ХХ ст. стала предметом вивчення у ґрунтовній монографії Б. Гудя³. Стосовно доби УЦР він відзначає факт швидкої консолідації польських національних сил в Україні, створення Польського Виконавчого Комітету на Русі (далі – ПВК), підтримку ним прагнення українців до відродження власної державності. Проаналізовано взаємини ПВК з УЦР, конфлікт між українським селянством та польськими військовими формуваннями та інші аспекти. Праця М. Лазаровича присвячена дослідженню політики української влади у галузі національних відносин 1917–1921 рр.⁴

У дослідженнях М. Потапенка⁵ розглядаються політичні сили поляків, їх ідеологічна та структурна трансформація протягом весни-осені 1917 р. Згадується Генеральне секретарство польських справ у контексті ліберального табору, який створив в УЦР потужну фракцію й контролював роботу

² *Jabłoński H.* Polska autonomia narodowa na Ukrainie, 1917–1918. Warszawa: Nakł. Tow. Miłośników Historii; skład główny w księg. Trzaski, Everta i Michalskiego, 1948. 165 s.

³ *Гудь Б.* Загибель Аркадії. Етносоціальні аспекти українсько-польських конфліктів ХІХ – першої половини ХХ сторічч. Львів. 2006. 448 с.

⁴ *Лазарович М.* Етнополітика української влади доби національно-визвольних змагань 1917–1921 років: компаративний аналіз. Тернопіль: ТНЕУ, 2013.

⁵ *Потапенко М. В.* Польські політичні сили Наддніпрянської України у добу Центральної ради (березень 1917 – квітень 1918 рр.) // Література і культура Полісся. 2015. Вип. 79. С. 127-136; *Його ж.* Польський демократичний рух у Наддніпрянській Україні (березень 1917 – квітень 1918 рр.) // Український історичний журнал. 2010. № 6. С. 90-105.

першого. Продовжує цю тематику розвідка Д. Тарасюка й М. Коженювського⁶, в якій подано структуру польського національного табору у Києві до Лютневої революції та початок його організаційної роботи навесні 1917 р. Безпосередньо розвитку польського національного руху періоду Центральної Ради присвячена стаття В. Скальського⁷, яка окрім матеріалу про Комітет дев'яти, ПВК, його освітній відділ, містить певні дані про внутрішню структуру генерального секретарства, згодом Міністерства польських справ. Вивчення питання ставлення польської меншини до Української Народної Республіки (далі – УНР) продовжено у статтях О. Калакури⁸ й О. Старуха⁹. Про створення польських військових формувань на території України, їх чисельність, дислокацію й долю за часів УЦР йдеться у статтях А. Папакіна¹⁰; їх вплив на

⁶ Тарасюк Д., Коженювський М. Політична діяльність польського національного табору в Києві 1917 року // Живучи в модерному місті: Київ кінця XIX – кінця XX століть / Упор. О. Бетлій та ін. К.: Дух і літера, 2016. С. 240-253.

⁷ Скальський В. Політичне життя польської громади під час Української революції (березень 1917 – квітень 1918 рр.) // Український історичний збірник. 2008. Вип. 11. С. 185-201; Його ж. «Польська революція» в Україні 1917 р.: спроба концептуального окреслення // Записки осередку наукового товариства ім. Шевченка у Черкасах. Праці іст.-філософ. секції. Черкаси. 2008. Т. II. С. 85-91.

⁸ Калакура О. Ставлення польської меншини до УНР // Історія України. Маловідомі імена, події, факти. Зб. ст. К.: Рідний край. 1999. Вип. 5. С. 126-135.

⁹ Старух О. Польські політичні партії і організації та самовизначення України за доби Української Центральної Ради // Українська історична наука на порозі XX ст. Чернівці. 2001. Т. 2. С. 237-242.

¹⁰ Папакін А. Польські військові корпуси на території України 1917–1918 рр. // Військово-іст. альманах. 2006. Січ. 1 (12). С. 25-41; Його ж. Участь польських військових формувань у оборонних боях у Києві у лютому 1918 р. // Київська старовина. 2007. № 3 (375). С. 67-78.

Внутрішню ситуацію в регіоні представлено у роботі Е. Кряжа¹¹.

Отже недостатньо вивченою, а відтак актуальною є проблема інституціонального становлення та визначення напрямків діяльності Міністерства польських справ УНР доби Центральної Ради, як державного органу, що представляв та захищав інтереси польської національної меншини в Україні.

Першим генеральним секретарем міжнаціональних справ став Сергій Єфремов (УПСР). Через місяць у другому розширеному складі Секретаріату цю посаду зайняв Олександр Шульгин (УПСФ). Протягом першого місяця роботи секретарства відбувалися переговори з представниками національних меншин щодо досягнення домовленостей з національного представництва у Центральній Раді та її органах. Їх результатом стало рішення Малої Ради від 4 липня про їх 30% представництво. Генеральному Секретаріату було доручено підготувати проект відповідного доповнення свого складу¹². Перше засідання МР за участі представників національних меншин, яких привітав голова Ради, відбулося 11 липня. Михайло Грушевський відзначив, що буде всіма силами сприяти тому, аби це «об'єднання перетворилось в органічний зв'язок»¹³. На цьому ж засіданні голова уряду Володимир Винниченко підняв питання про представництво національностей у виконавчому органі та потребу у його негайному вирішенні¹⁴. І вже 15 липня на посадах товаришів з єврейських справ Малою Радою був затверджений Мойсей

¹¹ *Кряж Е. В.* Діяльність польських військових формувань в Україні (грудень 1917 року – травень 1918 року) // 36. наук. пр. Харківського нац. пед. ун-ту ім. Г. Сковороди. Історія та географія. 2013. Вип. 48. С. 9-15.

¹² Українська Центральна Рада. Документи і матеріали. Т. 1. С. 171.

¹³ Там само. С. 542.

¹⁴ Там само. С. 175-176.

Зільберфарб, польських – Мечислав Міцкевич. Посада товариша секретаря з великоруських справ залишилася вакантною¹⁵.

Після жовтневого більшовицького перевороту у Петрограді в доповненому складі ГС, затвердженому VII сесією УЦР 1 листопада 1917 р., керівне ядро секретарства міжнаціональних справ не змінилося. Однак, товариші секретаря отримали право вирішального голосу на засіданнях виконавчого органу та статус комісарів у справах польської, єврейської та російської національностей на правах генеральних секретарів¹⁶. 28 листопада товаришем (заступником) М. Міцкевича було затверджено Валер'яна Рудницького¹⁷.

8 грудня 1917 р. секретарство міжнаціональних справ підготувало та відправило до канцелярії УЦР лист, яким пропонувалося розглянути проект постанови про перейменування секретарства міжнаціональних справ на секретарство справ міжнародних¹⁸. Це було пов'язано із зміною напрямку його діяльності після проголошення Української Народної Республіки III Універсалом Центральної Ради. Відповідна постанова була ухвалена 22 грудня 1917 р. Цим же документом окремі підрозділи секретарства справ міжнаціональних, що відали польськими, єврейськими і великоруськими справами перетворювалися на секретарства. 22 грудня їм було асигновано авансом по 10 тис. крб. на внутрішні потреби¹⁹.

¹⁵ Українська Центральна Рада. Документи і матеріали. Т. 1. С. 179.

¹⁶ Там само. С. 381.

¹⁷ Там само. С. 482, 494.

¹⁸ Центральний держаний архів вищих органів влади та управління України (ЦДАВО України), ф. 2592, оп. 1, спр. 12, арк. 18-19.

¹⁹ Українська Центральна Рада. Документи і матеріали: у 2-х т. / Упорядн: В. Ф. Верстюк (керівник), О. Д. Бойко, Ю. М. Гамрецький та ін. Ін-т іст. Укр. НАНУ. Т. 2. К.: Наукова думка, 1997. С. 61-62.

У першому та другому складах Ради Народних Міністрів* на посаді міністра польських справ працював М. Міцкевич. У подальшому, при зміні кабінетів, у списках новопризначених очільників міністерств національні відомства не вказувалися. 24 березня 1918 р. під час виголошення Всеволодом Голубовичем на засіданні МР декларації щодо діяльності нового кабінету було піднято питання щодо відсутності у його складі міністрів з національних справ. Голова уряду дав пояснення, що вони обиралися національними організаціями і будуть затверджені пізніше²⁰. Чергове призначення міністра зі справ польських М. Міцкевича відбулося 9 квітня²¹.

Таким чином, початок діяльності національних міністерств відноситься до часу призначення товаришів секретаря міжнаціональних справ, які відали справами найбільших за чисельністю національних меншин, що проживали на території України – поляків, євреїв та росіян. Згідно згаданого Статуту ГС від 15 липня заступникам надавалося право участі в засіданнях Секретаріату із дорадчим голосом. Кандидатури на посади товаришів мали затверджуватися Малою Радою. При них створювалися ради з представників національних партій і організацій. На чолі інституції, що опікувалася польськими справами – товариша секретаря міжнаціональних справ, генерального секретарства, згодом народного міністерства працював М. Міцкевич. Наприкінці листопада 1917 р. був призначений його заступник В. Рудницький.

Про М. Міцкевича збереглися вкрай обмежені дані. До революції він працював адвокатом у Києві, брав участь у польському національному русі – був членом правління

* IV Універсалом УЦР Генеральний Секретаріат перейменовувався на Раду Народних Міністрів, а генеральні секретарі ставали народними міністрами.

²⁰ Українська Центральна Рада. Документи і матеріали. Т. 2. С. 228.

²¹ Там само. С. 259.

Польського політичного союзу на Русі, який навесні 1917 р. сформував Польський демократичний союз на Русі, що став легальною організацією для проведення національної роботи. Політичний союз залишив за собою функції політичного центру²². Влітку 1917 р. М. Міцкевич став одним з лідерів партії Польський демократичний централ.

Про В. Рудницького відомо тільки, що він був однопартиїцем М. Міцкевича і як представник від поляків увійшов спочатку до складу УЦР, згодом до МР. Саме він 7 листопада під час обговорення тексту III Універсалу, виступаючи від своєї фракції на засіданні МР, вказав на підтримку поляками входження України «до кола вільних народів», проте висловив принципову незгоду з викладеним у документі проектом земельної реформи. Його аргументи зводилися до наступного. По-перше, перехід землі у розпорядження земельних комітетів без викупу, на його думку, шкідливо вплине на міжнародні контакти України; по-друге, запропонована реформа змусить велику кількість поляків змінити місце проживання, що напередодні проведення голосування до Всеросійських й Українських Установчих зборів негативно позначиться на їх виборчому праві. Того ж дня він склав свої повноваження члена Центральної Ради²³. 8 листопада на тих самих підставах прохання про відставку подав й очільник віце-секретарства польських справ М. Міцкевич.

9 листопада їх позиція була підтримана протестом польських організацій України. Через кілька днів, 11 листопада, відбулася нарада ГС з фінансовими колами Києва для обговорення й досягнення компромісу стосовно соціально-економічної програми української влади. Від поляків у нараді взяли участь Д. Шаржинський та Станіслав Горватт.

²² *Потапенко М. В.* Польський демократичний рух. С. 92.

²³ Українська Центральна Рада. Документи і матеріали. Т. 1. С. 398.

Результатом її роботи стало вироблення спеціальної інструкції до Універсалу. Кілька днів поспіль М. Міцкевич забрав заяву про відставку²⁴ й продовжував працювати на своїй посаді разом з заступником В. Рудницьким. Отже, незважаючи на негативне ставлення до економічної програми III Універсалу, польські діячі продовжили співпрацю з Центральною Радою та українським урядом.

Треба зазначити, що поляки становили в Україні чисельну національну групу, яка значно зросла протягом Першої світової війни за рахунок біженців із західних територій Російської імперії. У 1917 р. вони склали 8% населення України, більшість якого проживала на Правобережжі (Волинській, Подільській й Київській губерніях) та у великих містах. Також, за різними даними, ще 250 тис. поляків були біженцями та евакуйованими з Королівства Польського*,²⁵. Однією з особливостей цієї національної спільноти було те, що 93% польського населення України на початку ХХ ст. пов'язувало своє життя із сільською місцевістю²⁶. Тому цілком логічно, що представники польських організацій в Україні ще з весни 1917 р. налагоджували комунікацію з українським політичним проводом. Польський виконавчий комітет на Русі**, репре-

²⁴ *Потапенко М. В.* Польський демократичний рух. С. 101.

* Стосовно кількості польських біженців в Україні на початок 1917 р. в українській історіографії існують значні розбіжності. Так, О. Старух у своїй статті подає цифру у 125 тис. осіб, М. Потапенко у два рази більшу – 250 тис. (*Старух О.* Згад. праця. С. 237; *Потапенко М. В.* Польський демократичний рух. С. 101).

²⁵ *Скальський В.* «Польська революція» в Україні. С. 85.

²⁶ *Лазарович М.* Згад. праця. С. 125.

** Польський Виконавчий комітет на Русі був утворений на зборах польських організацій у Києві 19-20 березня 1917 р. Головою Комітету був обраний Йоахим Бартошевич (представник Національної ліги), товаришами голови – Зигмунд Хоєцький та Йордан Пересвіт-Солтан, секретарями – Станіслав Зелінський, скарбником – Роман Бнінський.

зентуючи українських поляків, підтримував ідею розбудови української автономії в процесі федералізації Росії та визнавав право народів на самовизначення²⁷. 19 березня Комітет надіслав до Центральної Ради комунікат, за підписом його голови Йоахима Бартошевича, в якому зазначалося, що поляки простягають українському народу руку, як до «найближчого сусіда рідної землі» в умовах, коли «вперше можуть широко порозумітися два рівні народи». У відповідь 31 березня ПВК одержав лист від УЦР із подякою й запевненням, що Центральна Рада визнає громадянські і політичні права національних меншин та сподіванням, що такі самі права будуть визнані й за українцями, що проживали на території Польщі²⁸. Представники ПВК Йоахим Волошиновський, Павло Дідушицький та Станіслав Єзерський взяли участь в роботі Національного конгресу²⁹, на якому Й. Волошиновський 8 квітня виголосив промову, заявивши про підтримку вільного вибору українського народу³⁰. Так само й з'їзд польських офіцерів у Києві (12-18 червня 1917 р.) підтримав прагнення України до автономії³¹.

18 червня у Києві відбувся з'їзд польських організацій, політична комісія якого визначила компетенцію ПВК як вирішення усіх справ, що стосувалися польського населення на Русі. Було обрано його новий склад, який у серпні

До ПВК входило ще 19 членів, які представляли, головним чином, великих польських землевласників, близьких до національної демократії. Головним завданням ПВК був захист польських інтересів перед Тимчасовим урядом та в Україні (ЦДАВО України, ф. 1115, оп. 1, спр. 2, арк. 19; *Тарасюк Д., Коженювський М.* Згад. праця. С. 243-244).

²⁷ *Потапенко М. В.* Польський демократичний рух. С. 98.

²⁸ ЦДАВО України. Ф. 1115. Оп. 1. Спр. 2. Арк. 6-12.

²⁹ *Тарасюк Д., Коженювський М.* Згад. праця. С. 250.

³⁰ *Калакура О.* Згад. праця. С. 127.

³¹ *Старух О.* Згад. праця. С. 239.

приєднався до Польської ради міжпартійного об'єднання. В останньому ПВК представляли Й. Бартошевич, Ю. Липковський, Жигмунд Березовський та Станіслав Зелінський³². Відтак, Виконавчий комітет став однією з найбільш впливових національних демократичних об'єднань серед українських поляків. Проте, на з'їзді стався розкол у середині польського табору, в результаті якого утворилися дві партії: Польський демократичний централ, об'єднання польських соціал-демократів на чолі з С. Стемповським та заступниками М. Міцкевичем і Романом Кноллем³³; та Партія національної праці на чолі з Янушем Радзивіллою, Вацлавом Гжибовським та С. Горваттом³⁴.

23 червня форум ухвалив резолюцію, у якій вказувалося, що поляки готові до спільної праці з українцями по закладанню основ національного життя України із «збереженням прав польської національної меншості на Україні». Свою позицію щодо українських домагань ПВК підтвердив у комунікаті від 30 червня, зазначаючи, що він прагне «порозумітися з Українською Центральною Радою з метою обговорення способу співпраці і взаємної підтримки зусиль і праці обох народів»³⁵. Для цього президія ПВК 4 липня склала делегацію за участю Вінсента Хоєцького, Йордана Пересвіт-Салтана, С. Єзерського та Ж. Березовського для порозуміння з УЦР в справі участі польських представників в «державно-творчій роботі на Україні». Під час зустрічі поляків з генеральним секретарем фінансів Християном Барановським були висловлені побажання, що зводилися до наступного: польське представництво в Центральній Раді та її Комітеті мало бути у

³² *Тарасюк Даріуш, Коженцьовський Маріуш*. Згад. праця. С. 245.

³³ *Лазарович М.* Згад. праця. С. 434.

³⁴ *Скальський В.* Політичне життя польської громади... С. 194; *Гудь Б.* Вказ. праця. С. 251.

³⁵ Цит. за: *Гудь Б.* Згад. праця. С. 251.

5-6%; призначення у складі ГС окремого секретаря з польських справ, а при інших секретарствах – посади референтів-поляків³⁶; кандидатури на ці місця мала запропонувати польська спільнота. У відповідь Х. Барановський пообіцяв підняти питання польського представництва на засіданнях ГС та Комітету УЦР³⁷. Отже, в справі національного представництва у Центральній Раді поляки діяли активно.

Проте, до складу Центральної Ради від поляків увійшли М. Гарштецький, В. Рудницький, Л. Третяк, Смачевський³⁸; Малої – В. Рудницький (ПДЦ), Вітольд Матушевський (ППС-лівиця), пізніше – Л. Почентовський (ПДЦ) та Корсак (ППС-лівиця)³⁹. Загалом їм було виділено 21 місце: 7 – Польській партії соціалістичній, 5 – фракції соціалістів-революціонерів, 9 – Демократичному централу⁴⁰, але зайнято було лише 11 через вказані протиріччя у польському таборі. Відтак, у Центральній Раді та її органах польська меншина була представлена лівими течіями, що загалом підтримували ідею української державності. У зв'язку із цим ПВК 7 липня ухвалив резолюцію, в якій зазначалося, що «польський народ немає тепер в Українській Центральній Раді і в її Виконавчому комітетові репрезентації, яка б виражала волю загалу польського народу»⁴¹. На цій підставі з середини липня він практично припинив співробітництво з УЦР. Загалом, за висновком М. Лазаровича, «більшість польського населення підросійської України усвідомлювала, що відновлення неза-

³⁶ *Старух О.* Згад. праця. С. 239.

³⁷ ЦДАВО України. Ф. 1115. Оп. 1. Спр. 2. Арк. 10-11.

³⁸ *Потопенко М. В.* Польський демократичний рух... С. 98.

³⁹ *Устименко В. М.* Етнополітичні процеси в Україні на початку ХХ ст.: стан та особливості. К.: Ін-т іст. Укр. НАНУ, 2007. С. 68.

⁴⁰ *Калакура О.* Згад. праця. С. 128.

⁴¹ Цит за: *Старух О.* Згад. праця. С. 239.

лежної Польщі неможливе без незалежнення України, і це відкривало шанс на взаєморозуміння»⁴².

Таким чином, через місяць після проголошення І Універсалу УЦР польська спільнота в Україні мала своїх повноважних представників як у складі УЦР й МР, так і у виконавчому органі, Генеральному Секретаріаті – 15 липня відбулося призначення товариша секретаря з польських справ М. Міцкевича.

Декларацією ГС від 27 червня 1917 р. завдання секретарства міжнаціональних справ у загальних рисах визначалося як об'єднання роботи «всіх національностей Росії для боротьби за автономно-федеративний лад Російської Республіки та для порозуміння українців на цих основах з іншими національностями»⁴³. До його компетенції входили питання співпраці з демократією національних меншин, що проживали на території України. Другою декларацією ГС від 29 вересня його повноваження окреслювалися більш конкретно. У віданні секретарства були питання захисту прав національних меншин, що проживали на території України, сприяння демократичній реорганізації існуючих національних організацій та утворення нових: «Взагалі Секретарство національних справ слідкуватиме за національним життям народів України і сприятиме встановленню добрих між ними відносин»⁴⁴. У документі вказувалося на створення інформаційного відділу для оповіщення населення про національне життя в Україні. Отже, декларації виконавчого органу УЦР містять виключно загальні положення щодо напрямків роботи інституції.

Більш докладно головні цілі Генерального секретарства міжнаціональних справ визначалися статутом останнього. Згідно нього обов'язки товариша секретаря з польських справ

⁴² Лазарович М. Згад. праця. С. 450.

⁴³ Українська Центральна Рада. Документи і матеріали. Т. 1. С. 159.

⁴⁴ Там само. С. 326.

полягали в «охороні польської людності від правових і фактичних обмежень в правах громадських і публічних», допомозі в улаштуванні життя поляків та польських організацій й складанні нових для задоволення національних потреб; реалізації польських освітніх проектів та загальному керівництві національною освітою⁴⁵.

Що торкається структури адміністрації товариша секретаря, згодом секретарства й міністерства польських справ зберіглося вкрай обмежене коло документів. У відомості на виплату заробітної плати співробітникам секретарства міжнаціональних справ за вересень 1917 р. вказано, що у канцелярії польського відділу працювали: товариш секретаря – М. Міцкевич (з 1 вересня), начальник бюро або товариш директора Р. Кноль (з 21 вересня), діловод Зенон Петкевич (з 18 вересня), канцелярський урядник Олександр Білецький (з 15 вересня), помічник діловода Іван Старкевич (з 18 вересня) та машиністка Антоніна Кжижановська (з 21 вересня)⁴⁶. Отже, при посаді товариша було створено канцелярію (відділ), у якому у вересні працювало 6 співробітників.

У подальшому при ньому утворилися відділи освіти, економічний та загальних справ. На чолі кожного з них працювали референти. Було також переформовано канцелярію та впроваджено посаду інформаційно-пресового референта для збору детальної інформації щодо життя і потреб краю та інформування громадськості про польські вимоги⁴⁷. Таким чином, після вересня 1917 р. посада товариша секретаря з польських справ із власною канцелярією трансформувалася у віце-секретарство з трьома відділами та канцелярією.

Відповідно до одного із звітів М. Міцкевича (вирогідно, жовтня 1917 р.), *освітній відділ* займався збиранням статис-

⁴⁵ ЦДАВО України, Ф. 2592. Оп. 1. Спр. 2. Арк. 84.

⁴⁶ Там само, Ф. 1434. оп. 1. Спр. 4. Арк. 177зв., 180.

⁴⁷ Там само, Ф. 2592. Оп. 4. Спр. 2. Арк. 84-85.

тичних даних про учнів-поляків в польських і російських школах України. Було розіслано анкету до шкіл й національних організацій для збирання необхідних даних, після чого планувалося приступити до розробки докладних проектів організації національного шкільництва. Для залучення до співпраці фахівців у відділі освіти було засновано Раду з освіти із дорадчими функціями, до якої були запрошені відомі польські освітні діячі. Вона розпочала свою роботу розглядом питання розвитку середньої школи та організації польської учительської семінарії для підготовки учителів початкових шкіл. У документі вказувалося, що відділ розраховував на плідну співпрацю з Генеральним секретарством народної освіти, для чого до складу Генеральної шкільної ради та низки комісій освітнього відомства увійшли польські представники.

Економічний відділ збирав дані з економічних потреб польського населення, що мали бути задоволені за підтримки національних організацій. На основі зібраних матеріалів готувався докладний план роботи.

Загальний відділ відав всіма документами, порядкував адміністративними справами, виконував урядові розпорядження. Від самого початку він одержував велику кількість повідомлень про поширення на місцях випадків свавілля, грабежів та беззаконня. З цього приводу він неодноразово звертався до Генерального секретарства внутрішніх справ та місцевих комісарів. Через неможливість забезпечити безпеку польського населення в провінції, відділом готувався законопроект для відомства внутрішніх справ про створення у центрі й на місцях комітетів по боротьбі з анархією, до яких мали увійти у тому числі й представники віце-секретарства. Він також працював над розробкою статуту щодо вживання мов національних меншин⁴⁸.

⁴⁸ ЦДАВО України. Ф. 2592. Оп. 4. Спр. 2. Арк. 84-85.

Отже, на час написання звіту віце-секретарство розпочало систематичну роботу з підготовки до взяття під своє керівництво та опіку життя польської спільноти України у визначених напрямках.

Відповідно до списку на виплату заробітної плати співробітникам за листопад 1917 р. на чолі інституції працював М. Міцкевич, директором канцелярії – Р. Кноль, завідуючим відділом освіти – Станіслав Калиновський (у ньому працювало 5 співробітників: Л. Грохольський, Г. Улашин, Г. Юзефович, В. Гюнтер та Б. Івінський⁴⁹), відділом економіки – З. Петкевич, загальним – Іван Старчевський. У штаті також були перекладач Франц Яворський, машиністка, діловод та кур'єр⁵⁰. Зауважимо, що у цьому документі інституція означена як Генеральне секретарство польських справ, а посада М. Міцкевича – як генеральний секретар. Відтак, можна зробити висновок, що польське секретарство діяло як окреме відомство у складі ГС вже у листопаді, що офіційно було закріплено згадуваною постановою Секретаріату від 22 грудня.

Найбільш докладні відомості про структуру та напрямки роботи Міністерства польських справ містяться у записці, підготовленій спеціальною комісією влітку 1918 р. для уряду гетьмана Павла Скоропадського. У документі зазначається, що міністерство було утворено з метою представництва національних інтересів та захисту прав польської людності, що мешкала в УНР, а також у справах культури, освіти й проведення організаційної і підготовчої праці з впровадження у життя закону УЦР «Про національно-персональну автономію». Інституція, на чолі якої навесні 1918 р. стояв міністр М. Міцкевич та його заступник В. Рудницький, поділялася на три департаменти.

⁴⁹ Скальський В. Політичне життя польської громади. С. 195.

⁵⁰ ЦДАВО України. Ф. 1434. Оп. 1. Спр. 4. Арк. 197.

I. Департамент канцелярії (директор Л. Тржецяк⁵¹) об'єднав усі справи міністерства та поділявся на відділи:

1) Загальний (голова І. Старчевський) відав справами адміністративного характеру, порядкував питаннями опіки над польськими біженцями й відповідних організацій, безробітними, а також справами повернення поляків на батьківщину. Його штат складався з 5 урядовців та діловодів.

2) Юридичний відділ (навесні 1918 р. юрисконсультом працював П. Хойновський) готував проекти законів.

3) Відділ преси (інформації) мав завдання повідомляти польську пресу про роботу міністерства, його кроки щодо впровадження закону про національно-персональну автономію та «стеження за всіма потребами польської людності на Україні».

4) Відділи господарчий (у складі бухгалтера К. Єловіцького та касира Б. Розводовського) та 5) особового складу (голова К. Домославський).

У департаменті канцелярії також працювали «присяжний перекладач» для підготовки офіційних перекладів, та перекладач – для усіх інших паперів міністерства. Діяла реєстратура, у складі архіваріуса, експедитора та 2 реєстраторів. Для потреб відділів підрозділу у штаті нараховувалося 15 машиністок⁵².

За даними, наведеними у статті А. Папакіна, взимку 1918 р. у складі департаменту діяв також військовий відділ на чолі з в. о. директора капітаном С. Грабянським. Він займався поляками-військовими російської армії на території УНР, координував роботу етапного пункту у Києві та отримував від української влади дозволи на передислокацію військових частин у місця концентрації польських відділів⁵³.

⁵¹ Скальський В. Політичне життя польської громади. С. 197.

⁵² ЦДАВО України. Ф. 2592. Оп. 1. Спр. 68. Арк. 163.

⁵³ Папакін А. Участь польських військових формувань. С. 68.

II. Департамент національного самоврядування, створений 13 січня 1918 р., навесні 1918 р. очолював Л. Тржецяк, згодом К. Рожневич. Мав завдання організації польської людності – складання кадастру, підготовка виборчих списків до установчих зборів Польського національного союзу. До його компетенції належав й загальний догляд за національними потребами поляків. Департамент складався з канцелярії (з 8 співробітників) та наступних відділів.

Організаційний відділ (навесні 1918 р. директором був К. Рожневич, заступник З. Мількевич) видав підготовкою списків поляків, оповіщенням про загальні підстави національного самоврядування; виборами до «Польського Народного Згромадження»; інформуванням про політичне життя, збором матеріалів та розповсюдженням друків. Штат відділу складався з 5 урядовців й практикантів.

Відділ статистично-економічний на чолі з З. Піткєвичем мав займатися збором статистичних даних стосовно поляків, матеріалів і відомостей про їх політичне і організаційне життя. Для здійснення цих завдань планувалося утворити спеціальний адміністративний апарат з дослідження змін у «національному кадастрі». Штат апарату передбачав 14 інструкторів із завданням збору матеріалів про життя поляків, місця їх розселення на території України; перепису польського населення та ін. При відділі мала діяти канцелярія у складі 4 діловодів й урядовців⁵⁴.

Звернемо увагу, що функції відділів II департаменту певним чином перетиналися у питанні формування списків поляків УНР (національного кадастру), збору різних матеріалів та ін. З наявних документів не можна з'ясувати як ця робота, яка

⁵⁴ ЦДАВО України. Ф. 2592. Оп. 1. Спр. 68. Арк. 163-164; *Скальський В.* Політичне життя польської громади. С. 197.

потребувала тривалої й копіткої роботи, поділялася між відділами.

III. Департаментом освіти, який мав очолювати заступник (товариш) міністра польських справ, у 1918 р. керував С. Каліновський. Загалом його штат включав, окрім директора та трьох урядовців канцелярії, 5 відділів: середньої школи, початкової школи, позашкільної освіти, техніки і прикладного мистецтва, культури і мистецтва. У 1918 р. головами відділів були відповідно М. Кульчицький, Г. Улашин, В. Матушевський, О. Сосновський та Л. Грохольський. Штати відділів включали завідуючого й трьох урядовців, за винятком відділу початкових шкіл, де мало працювати 5 урядовців. Для зв'язку з місцевими організаціями планувалася робота 3 інспекторів, для допомоги національним освітнім закладам – 8 інструкторів⁵⁵. Як вказує О. Калакура, при міністерстві діяла також Рада з представників польських партій, «що координувала діяльність польських політичних і культурно-просвітницьких організацій в Україні»⁵⁶.

Дуже обмежені джерельні дані дають певну уяву про роботу польського міністерства саме у сфері національної освіти. 7 грудня 1917 р. секретарство представило українському уряду проект закону про асигнування Товариству «Шкільна Мацерж Польська у Києві» біля 129 тис. крб. на утримання двох польських гімназій у столиці. Треба зауважити, що у структурі ПВК діяв освітній відділ на чолі з С. Каліновським. Останній, як вже вказувалося вище, восени 1917 р. зайняв посаду завідуючого відділу освіти у польському віце-секретарстві, згодом став директором відповідного департаменту міністерства. Відділ ПВК займався ліквідацією неписьменності серед поляків, підготовкою учителів для

⁵⁵ ЦДАВО України. Ф. 2592. Оп. 1. Спр. 68. Арк. 164 зв.; *Скальський В.* Політичне життя польської громади. С. 198.

⁵⁶ *Калакура О.* Згад. праця. С. 129.

створюваних навчальних закладів (влітку у Києві працювали відповідні курси). Були влаштовані Польські вищі наукові курси⁵⁷. Ця робота продовжилася в освітньому підрозділі генерального секретарства, згодом міністерства польських справ. Діяло у Києві також Польське товариство сприяння середній освіті. Згідно його уставу, метою його діяльності було заснування та утримання польських середніх навчальних закладів зі всіма правами державних. У 1917–1918 навчальному році Товариство отримало від російського міністерства народної освіти дозвіл на відкриття чоловічої та жіночої гімназій, реального училища та однієї жіночої гімназії з додатковим 8-м класом із викладанням усіх предметів, окрім російської мови, польською⁵⁸.

Отже, у доповідній записці до проекту закону польського секретарства вказувалося, що в УНР кошти на освіту мали поділятися між освітніми закладами національних меншостей пропорційно, аби забезпечити повноцінний навчальний процес. У документі вказувалося, що з 1915 р. у Києві діяли дві польські гімназії, чоловіча і жіноча, відкриті шкільною секцією при Польському товаристві допомоги жертвам війни, що до грудня 1917 р. утримувалися фондом Товариства «Польська Мацерж». Вони потребували переведення на постійну основу та державної допомоги⁵⁹. Зазначалося також, що в Україні існувало багато будинків, зведених коштом польської громадськості для навчальних установ, що були вилучені російською владою для своїх потреб. Пропонувалося повернути їх громаді для улаштування польських шкіл.

Отже, навесні 1918 р. Міністерство польських справ мало у своїй структурі три департаменти, що поділялися на 12 відділів, із визначеними основними цілями і завданнями. За

⁵⁷ Скальський В. Політичне життя польської громади. С. 190.

⁵⁸ ЦДАВО України. Ф. 2225. Оп. 1. Спр. 2. Арк. 75-75 зв., 84.

⁵⁹ ЦДАВО України. Ф. 2225. Оп. 1. Спр. 3. Арк. 56-58.

неповними даними їх штати склалися з 100 посад. Повно-важення підрозділів охоплювали найбільш важливі сфери життя поляків в Україні: практична підготовка виборів до Польського національного союзу, що мав утворитися відповідно до закону УЦР про національно-територіальну автономію; організація національного самоврядування; проблема польських біженців та їх повернення до дому; перебування польських військових й польських відділів на території УНР; боротьба з безробіттям; створення мережі польських освітніх установ, початкових і середніх, а також національне мистецтво і культура.

Таким чином, виникнення польського міністерства, як й міністерств єврейських і великоруських справ, було зумовлено національною політикою Центральної Ради, яка намагалася залучити до співпраці найширші кола національних спільнот, які історично проживали на території України. Ця політика не обмежувалася лише деклараціями й розробкою проектів законів у галузі національних відносин. Були зроблені конкретні кроки до забезпечення національного представництва у її органах, створенню інституцій, що мали захищати інтереси та вирішувати проблеми найбільших за чисельністю національних меншин України.

З середини липня 1917 р. у складі УЦР та Малої Ради їх повноправними членами працювали представники демократичних польських партій і організацій. Тоді ж відбулося призначення товариша секретаря міжнаціональних справ з справ польських, члена Польського демократичного центру М. Міцкевича, який незважаючи на протиріччя, що виникали між польською спільнотою та рішеннями Центральної Ради, не відмовився від співпраці з українською владою та продовжував представляти її інтереси в УНР.

При ньому спочатку була утворена «Канцелярія польського відділу» із шістьма співробітниками. Пізніше сформовано віце-секретарство з трьома відділами – освітнім, економічним

та загальним; створено канцелярію та уряджено посаду спеціального інформаційно-пресового референта. У листопаді виокремилася Генеральне секретарство польських справ, що мало у своїй структурі канцелярію та три ті самі відділи. В цей час у ньому працювало 9 осіб. Офіційне затвердження національного секретарства відбулося 22 грудня 1917 р.

У січні 1918 р. у відомстві, перейменованому на Міністерство польських справ, відділи були реорганізовані у департаменти із визначеними штатами та головними напрямками роботи. При ньому працювала Рада з представників польських партій. На весну штати відомства значно розширилися й передбачали 100 посад. Через недостатню кількість документальних джерел, бракує даних щодо їх комплектації та кількості працюючих співробітників. Проте, можна констатувати, що весною 1918 р. внутрішня структура та завдання інституції були у загальних рисах окреслені та визначені. Відбулися призначення директорів департаментів та завідуючих відділами. Увага Міністерства була зосереджена, головним чином, на вирішенні проблем польських біженців, поляків-військових; забезпеченні функціонування та організації нових польських навчальних закладів у співпраці з Міністерством народної освіти. Важливою складовою стала підготовча робота до впровадження у життя закону про національно-персональну автономію та створення умов до організації національного самоврядування.

Alexandra Kudlai

People's Ministry of Polish Affairs of the Ukrainian People's Republic: Structure and Goals, 1917–1918

Abstract. The aim of the study is to analyze the institutionalization of the People's Ministry of Polish Affairs in the Ukrainian People's Republic of the Central Council and its main goals and tasks. The methodology is based on the principles of historicism and concreteness. Scientific novelty is based on

a wide range of sources studied the compilation of the internal structure of the ministry – the formation of departments and departments, the appointment of heads of departments. The characteristic of the Polish national movement, his attitude to the Ukrainian state-building aspirations and his relations with the Central Rada. The conclusion states that in mid-July 1917, the Central Rada and the Little Rada included representatives of the Polish organizations and appointed the Secretary-General of International Affairs in Polish affairs was held, which initiated the creation of a separate state institution – Ministry of Polish Affairs. Until the end of the Central Council, there were certain directions of its practical work, first, solving problems of Polish refugees, staying military-Poles on the territory of the UPR, providing conditions for the functioning of existing and creating new national educational institutions. As well as preparatory work on the introduction of a law on national-personal autonomy.

Keywords: Ukrainian People's Republic, Ukrainian Central Rada, General Secretariat, Government, Ministry of Polish Affairs, structure.

References

Hud', B. (2006). *Zahybel' Arkadii. Etnosotsial'ni aspekty ukrains'ko-pol's'kykh konfliktiv XIX – pershoi polovyny XX storich'*. L'viv. [in Ukrainian].

Kalakura, O. (1999). Stavlennia pol's'koi menshyny do UNR. *Istoriia Ukrainy. Malovidomi imena, podii, fakty*, (5), 126-135. [in Ukrainian].

Kriazh, E.V. (2013). Diial'nist' pol's'kykh vijs'kovykh formuvan' v Ukraini (hruden' 1917 roku – traven' 1918 roku). *Zbirnyk naukovykh prats' Kharkivs'koho natsional'noho pedahohichnoho universytetu im. H. Skovorody. Istoriia ta heohrafiia*, (48), 9-15. [in Ukrainian].

Lazarovych, M. (2013). *Etnopolityka ukrains'koi vlady doby natsional'no-vyzvol'nykh zmahan' 1917–1921 rokiv: komparatyvnyj analiz*. Ternopil': TNEU. [in Ukrainian].

Papakin, A. (2006). Pol's'ki vijs'kovi korpusy na terytorii Ukrainy 1917–1918 rr. *Vijs'kovo-istorychnyj al'manakh – Military-Historical Almanac*, 1 (12), 25-41. [in Ukrainian].

Papakin, A. (2007). Uchast' pol's'kykh vijs'kovykh formuvan' u oboronnykh boiakh u Kyievi u liutomu 1918 r. *Kyivs'ka starovyna – Kyiv Antiquity*, 3 (375), 67-78. [in Ukrainian].

Potapenko, M.V. (2015). Pol's'ki politychni syly Naddniprians'koi Ukrainy u dobu Tsentral'noi rady (berezen' 1917 – kviten' 1918 rr.).

Literatura i kul'tura Polissia - Literature and culture of Polissya, 79, 127-136. [in Ukrainian].

Potapenko, M.V. (2010). Pol's'kyj demokratychnyj rukh u Naddniprorians'kij Ukraini (berezen' 1917 – kviten' 1918 rr.). *Ukrains'kyj istorychnyj zhurnal – Ukrainian Historical Journal*, 6, 90-105. [in Ukrainian].

Skal's'kyj, V. (2008). Politychne zhyttia pol's'koi hromady pid chas Ukrains'koi revoliutsii (berezen' 1917 – kviten' 1918 rr.). *Ukrains'kyj istorychnyj zbirnyk – Ukrainian Historical Collection*, 11, 185-201. [in Ukrainian].

Skal's'kyj, V. (2008). «Pol's'ka revoliutsiia» v Ukraini 1917 r.: sprobha kontseptual'noho okreslennia. *Zapysky oseredku naukovoho tovarystva im. Shevchenka u Cherkasakh*, (II), 85-91. [in Ukrainian].

Starukh, O. (2001). Pol's'ki politychni partii i orhanizatsii ta samovyznachennia Ukrainy za doby Ukrains'koi Tsentral'noi Rady. *Ukrains'ka istorychna nauka na porozi XX st.*, (2), 237-242. [in Ukrainian].

Tarasiuk, D. (2016). Kozhen'ovs'kyj M. Politychna diial'nist' pol's'koho natsional'noho taboru v Kyievi 1917 roku. *Zhyvuchy v modernomu misti: Kyiv kintsia XIX – kintsia XX stolit'*, 240-253. [in Ukrainian].

Ustymenko, V.M. (2007). *Etnopolitychni protsesy v Ukraini na pochatku XX st.: stan ta osoblyvosti*. Kyiv: Instytut istorii Ukrainy NAN Ukrainy. [in Ukrainian].

Verstiuk, V. F. (Ed.). (1996–1997). *Ukrains'ka Tsentral'na Rada. Dokumenty i materialy* (Vols 1-2). Kyiv: Naukova dumka. [in Ukrainian].